

KUZGI TUNLAMNING POMIDORDAGI ZARARI VA UNGA QARSHI KURASH CHORALARI.

YAZDURDIYEV SIROJIDDIN DILSHOD O'G'LI

Anotatsiya. Pomidorga vegetatsiya davrida bir necha turdagi zararkunandalar zarar yetkazadi. Shular jumlasidan kuzgi tunlam qurtlari xam nihollik davrida o'simlikning ildiz qismiga sezirarli darajada zarar yetkazadi. Ushbu maqolada kuzgi tunlam zararini o'rganish va qarshi kurash choralari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Аннотация. Несколько видов вредителей повреждают томаты в период вегетации. Среди них осенние мотыльки наносят значительный ущерб корневой части растения при прорастании. В данной статье представлены сведения об изучении и мерах борьбы с вредностью осеннего паслена.

Kalit so'zlar. Pomidor, zararkunanda, kemiruvchi, xosil, zarar, qarshi kurash, tunlamlar, qurt, ildiz.

Ключевые слова. Томат, вредитель, грызун, урожай, повреждение, борьба, совки, червь, корень.

KIRISH. Paxta yetishtiriladigan barcha maydonlarda g'o'zaning yer ostki organlariga zarar yetkazuvchi tunlamlarning bir necha turi uchraydi. Tunlamlar g'o'zaga turli darajada shikast yetkazadi. O'zbekiston sharoitida g'o'zaga, asosan, kuzgi tunlam (*Agrotis segetum*) — ko'k qurt zarar keltiradi. Pomidor yetishtiriladigan maydonlarda ham kuzgi tunlam xavfli zararkunandalardan biri hisoblanadi. Uning qurtlari pomidor ko'chatlarining ildiz bo'g'zi va poyasini kemirib, yosh o'simliklarning so'lishi va nobud bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin. Boshqa tunlam turlaridan undov tunlami va yovvoyi tunlam ham ayrim yillarda ekinlarga jiddiy xavf tug'dirishi mumkin. Ushbu tunlamlar hammaxo'r zararkunandalar bo'lib, g'o'za, pomidor va boshqa qishloq xo'jaligi ekinlari, shuningdek, turli begona o'tlarda rivojlanadi. Shu sababli g'o'za va pomidor ekinlarida tunlamlarning tarqalishi, rivojlanishi hamda zararini muntazam kuzatib borish va ularga qarshi agrotexnik, biologik hamda kimyoviy kurash choralarini o'z vaqtida qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Kuzgi tunlam (*Agrotis segetum* Den. et Schiff). Sug'oriladigan paxtachilik tumanlarida keng tarqalgan zararkunandalardan biridir. Uning qurtlari 34 ta o'simliklar oilasiga mansub bo'lgan yuzlab ekinlarga zarar yetkazadi. G'o'za, beda, qand lavlagi, makkajo'xori, g'alla, moyli o'simliklar va poliz ekinlari, shuningdek, pechak, yovvoyi tojixo'roz, sho'ra, olabo'ta kuzgi tunlamning eng xush ko'rgan ozig'idir. Kuzgi tunlam

qurtlari unib chiqayotgan g'ozga chigitini shikastlab, urug' pallalarini teshadi, ildizlarni yoki ildiz bo'g'zi yaqinidagi poyani kemiradi, ba'zan maysaning yer ustki qismiga ham zarar yetkazadi. Shonalash davrida, ya'ni g'ozga poyasining ostki qismi dag'allashgan vaqtda, tunlam qurtlari ularni kemirishga o'zlik qiladi. Shu boisdan qurtlar ertagi ekinlarga qaraganda kechki ekinlarga ko'proq zarar yetkazadi.

**1-rasm. Kuzgi tunlam zararlagan
pomidor ko'chat**

2-rasm. Kuzgi tunlam lichenkasi.

Mutaxassislarning fikricha, pomidorning nihollik fazasidan keyin shikastlanmasligiga mazkur sabablardan tashqari oziqa biokimyoviy tarkibining o'zgarishi ham sabab bo'ladi. Qurtlar yoppasiga ko'paygan yillari maysalar shu qadar siyraklashadiki, hatto bu ekinni qayta ekish zarur bo'lib qoladi. Pomidor erta ekilganda katta yoshdagi qurtlar paydo bo'lguncha besh-oltita chinbarg chiqarib ulguradi va shikastlanmaydi, chunki bunday pomidorni qurt yeya olmaydi. Kech ekilgan pomidorni tunlam qurtlari qattiq shikastlaydi. Kuzgi tunlam kechki ekinlardan makkajo'xori va boshqa o'simliklarga kuchli shikast yetkazishi mumkin. Kuzgi

tunlamning shikastlash belgilari va qanday zarar yetkazishiga, shuningdek morfologik belgilariga qarab boshqa tunlam turlaridan ajratib olish mumkin.

Tadqiqot uslublari. Hisobga olish ishlarida ekin maydonlarining diagonal bo'yicha har 25 metrdan namuna olindi. Ildizlarni zararkunandalar bilan zararlanish darajasi – o'simlik qattiq zararlangan vaqti kuzatiladi. Hisoblashlar olib borishda kuzatiladigan maydonning 10 ta joydan shaxmat usulida ekin maydoni bo'ylab 1m² dagi zararkunanda soni aniqlandi. Har bir 1m² dan (kamida 50) o'simlik ko'zdan kechirildi. 1m² dagi zararkunanda soni aniqlash M.S.Gilyarov formulasi asosida olib borildi.

Tajribalar tasdiqlangan ish dasturiga muvofiq quyidagi sxema bo'yicha o'tkazildi:

1. EMAMATCH s.d.g
2. DEXED RINE em.k.
3. Nazorat - (preparatsiz)

Kuzgi tunlamga qarshi 14 kunlik qarshi kurash choralari olib borildi. Termiz tumani tumanida o'tkazilgan tadqiqot natijalari xulosa qismid keltirilgan, bunda sinalgan barcha kimyoviy preparatlar kuzgi tunlamga qarshi kurashda yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi.

Xulosa va tavsiyalar. O'tkazilgan tajribalar natijalariga ko'ra, turli kimyoviy guruhlariga mansub pestitsidlar — EMAMATCH s.d.g. (emamektin benzoat 50 g/kg) preparatini 0,4 kg/ga qo'llanilganda 85,0% va DEXED RINE em.k. (deltametrin 25 g/l) preparatini 0,7 l/ga sarf me'yorlari qo'llanilganda 82,0 % biologik samaradorlikka erishildi Ushbu preparatlarni tunlam qurtlariga qarshi qo'llash tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Entomologiya (H.Kimsanboyev, S.Ergashev, R.O'lmasboyeva, B.Sulaymonov) „O'qituvchi“ nashriyot- matbaa ijodiy uyi Toshkent– 2006
2. Xo'jaev Sh.T. Entomologiya, qishloq xo'jalik ekinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2010. – 355 b.
3. Xo'jaev.Sh.T. O'simliklarni zararkunandalardan uyg'unlashgan himoya qilishning zamonaviy usul va vositalari. Toshkent: <Navruz> -2015 331 b.
4. Olimjonov R.A. "Entomologiya"-Toshkent: O'qituvchi-1977.4.
5. Murodov S.A. "Umumiy entomologiya kursi".-Toshkent: "Mehnat" -19865.
6. Kimsanboyev.X.X., O'lmasbayeva R.SH., Xalilov Q.X.-"Umumiy va qishloq xo'jalik entomologiyasi".Toshkent: O'qituvchi-2002
7. <https://fayllar.org/>
8. <https://www.agropages.com>